

Написане листається

**ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ:
РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921 – 1949 РОКИ)***

№ 272

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

5-IV-[1933]

Моя ясна радість!

Пишу, щоб сказати, як радісно, повно й глибоко відчуваю тебе. Як ясно стає на душі, коли думаю про тебе. Як жагучо бажаю тобі сил та здоров'я. Як... але це ж неможливо, нарешті!! Правда?

Любов моя кохана, живи, дихай, рухайся, набірайся сил, а там вже буде все: й творчість, і ясність, і щасливий, блаженний спокій в тілі й на душі. Послала тобі Бюлетень. Сподіваюсь, що получиш.

Шаша¹ телефонував Лавісалу. Той сказав, що Скюд[дер] має швидко приїхати. Ми потелеф[онували] сюди, в її будинок, і нам сказали, що вона 15 виїздить сюди. Значить, Лав[ісаль] не збрехав.

Обнімаю тебе, життя моє.

Твоя

[Рік у даті листа проставлений упорядником за поштовим штемпелем]

№ 273

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

6-IV-33

Які чудові, які благодатні дні, моя голубонько! І коли мені гарно, я так хочу, щоб ти була зо мною, щоб і ти почувала те саме. Чи тобі добре? Мені здається, що повинно бути краще, ніж попередні дні. (Чи, може, це мені тільки так хочеться?)

Ось тиша і в ній кротостно, лагідно, задумливо, ніжно й картаво щось розповідає шпак. Довге, безкрайє, настійне, терпеливе розповідання. Іноді прочовгає барка, прогарчить у небі арероплан¹ і знову задумлива, благосна, тепла, повна ніжною, теплодайною радості тиша. Я цілий день на сонці. Вчора погасла моя грубка і я її більше не розтоплюю, хоч уранці був силенний туман. Зараз поїду на той бік і піду в прохід.

Пишу тобі просто так, щоб сказати тобі кілька слів. У мене все є. Хіба що захопи пакет флокнів (у мене тільки два). Ну, і, звичайно, фруктів та хліба. Фруктів цілком вистачить до неділі. Ага! Мабуть, з тобою поїде Глуц. Захопи ракетку й м'ячі, нехай pomoже везти Глуц. Може, я потім буду собі вправлятися.

Треба поспішати, бо сонце заходить за дерева і треба переїжджати на той бік.

Хай тобі буде гарно-гарно (так, як мені сьогодні) моя єдина, моя "найєдинніша"!

[На одній, лівій, нижній частині складеного вчетверо цього аркуша дописано:]
Візьми фотографію Тамарки (з кізочкою та й інші, які найдеш). Хочу потім спробувати щось зробити.

* Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – №1 – 12; 2016. – №1–8.

№ 274

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Villennes 7-IV-33

А от сьогодні вже не той стан, що вчора: втома, млявість, “смоктання” і т[аке] і[нше]. Сонце – в мряці і, – зміна погоди чи що? Але я й тим, що мав учора, вже задоволений: коли один день був, то чому не може бути багато днів. Треба, значить, уважно проаналізувати, що саме спричинилося до вчорашнього стану і що до сьогоднішнього. І тоді (якщо сила наша), сприятливі причини й обставини творити, а несприятливі всувати з нашого шляху. Але як усунути зміни погоди? Очевидно, треба, якщо можемо, вибрати для життя клімат, де є мінімальна кількість “змін погоди”. Правда? І так само з різними іншими факторами й причинами. Де усунути не можна, треба самих себе пересунути. Ну, та ми ще в стадії первісного експерименту.

Дітонько, мені ще горіхів треба, бо на той цілий тиждень, мабуть, не вистачить. І маслин трохи треба додати. Та, може, й один пакет флоконів. А як дома нема, то не треба ради цього їхати в “Vita-nova”, – може, вистачить, бо в мене є майже 2 пакети.

Зараз хочу поїхати на другий бік Сени й піти на прохід цим боком. Вчора був у Medan¹, Vernouillet². Дуже гарно було.

Мабуть, на неділю погода вже зіпсується. Але я все одно до Парижу не приїду. (Між іншим, ангіна, чи що воно таке, остаточно не зникла і щоночі й щоранку досить почуввається).

Хай тобі буде добренько-добренько!

А ти, мабуть, відчула мій вчорашній стан, бо прислала такого в унісон листика. Дякую за “Бюллетень”³.

В неділю чекаю тебе й виїжджаю за тобою нашим кораблем.

№ 275

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

[7-IV-1933]

П'ятниця

Радість моя! Дякую за листа. Яке щастя, що тобі стало легше. Спасибі природі, правда, мій Ді?! Я пишу з пошти, йду на побачення з Жульєтою, але знаю вже, що нового в неї нема. Вона їде до Женеві в неділю й хоче побачитись. Мені теж краще, але ще не зовсім. Тому причини різні, приїду й тоді вже все буде чудесно. Соняшної ванни сьогодні не було, бо весь час мряка. Зараз 3 1/2 г[одини] й вже є сонце, але я не можу скористуватись. Бери за мене, мій єдиний. Хай тобі буде легко та радісно. Хай все сміється й радіє всередині й навкруги тебе. Любов моя!

Твоя М[айка]

[Листівка датована упорядником за поштовим штемпелем]

№ 276

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

[26-IV-1933]

Середа

Любий мій!

Іде дощ. Болить голова як перед Боткиним. А раптом! Але, мабуть, ще рано. Треба почекати з місяць.

Чи не дуже тяжко тобі самому в таку негоду?

Я бачила сьогодні Марусину¹. Були разом в [нрзб] Вони збираються в неділю до тебе. Чи ти цього хочеш? Я сказала, що нехай їдуть, але погода непевна. Зараз їду на “[два слова не прочитуються]

А ти в хаті все сам. Чи троянда віджила? Обіймаю моє щастя!

Твоя

[Чорнило на листі розплилося від крапель, і не весь текст читається. Дата проставлена упорядником за поштовим штемпелем]

№ 277

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

27-IV-[1933]

Мій рідний, одержала, нарешті, листа від Марморечки¹. Кличе нас до себе в суботу по обіді. Я хотіла було відмовитись від побачення до твого приїзду, але потім рішила поїхати, бо знову загубимо її. Та я ще й непевна, чи ти не приїдеш до Парижу, бо, може, тобі там не дуже приємно сидіти. Я не кличу, але й не забороняю. Піч погасла, я її не розтоплюю вже. Голова моя вже не болить. І за це спасибі. Гімнаст[ику] роблю, але хожу мало.

Любов моя!

№ 278

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Villennes, 27-IV-33

Дякую, голубонько, за листика твого з хорошою надією. Розуміється, було б чудесно, коли б справдилася твоя гадка, але... не треба й дуже розчаровуватись, коли не справдиться. Можна, зрештою, прекрасно жити й без Боткина. Треба робити все, що сила, щоб його повернути, але не треба впадати в цілковите рабство до нього.

Звичайно, я нічого не маю проти приїзду Глуців, але добре було б, коли б ти їм дала зрозуміти, що тепер, коли моя їжа привозиться з Парижу, старий торішній наш "лозунг" – "Хай гості приїжджають з своєю їжою", – тепер набирає ще більшої сили. Дійсно ж, досадно возити з Парижу сюди для гостей їжу. Ввічливо, ласкаво, але слід би дати зрозуміти Глуцям (як і всім іншим), що треба їм приїжджати з своєю їжою.

Уже другий день іде дощик – (il faut payer!) – але я почуваю себе не так уже погано. Сонця нема, а решта є так само: і гімнаст[ика], і човен, і біг. А щодо книг, то їм дощик ніяк не страшний.

Зараз їду в Villennes човном, повезу на пошту Гелсуорсі². А ти привези мені в неділю замість нього Сенкевича³ (що знайдеться в бібліотеці – "Огнем и мечом"⁴ чи "Потоп")⁵.

А з продуктів мені на той тиждень не вистачить: 1) Mostina⁶. 2) Горіхів. 3) Датів. 4) Малаги.

Оце, здається, й усе.

Кохонько, якщо побачиш Шашеля⁷, штурхни його все ж таки в справі мого паспорту. Та й про Скудерку слід уже спитатися. Ну, будь весела і ясна, моя ніжна. І хай, якщо тобі болить голова, то хай з результатом!

№ 279

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

[17-V-1933]

Любий мій!

Ніякої пошти, ніякої записочки. Посилаю газети та "С[соціалістичний] Вістник". Сьогодні сонце, але зате холодно. Спала я неважно, бо була в підняття через Кукліса¹, мабуть, зараз їду брати душ. Гімнастику зробила й навіть побігала кілька хвилин. А ти? Ой, бережись, якщо не робитимеш всього, що слід!

Як завжди порожньо та сумно без тебе в будинку. Квіти свіжесенькі в ванні. Посилаю тобі одну, щоб ти зрівняв з жовтими, що в вазі, та з свиріпою. Я все ж гадаю, що це одна famille "крестоцветных"². От, уперта!

Обіймаю з ніжним сумом та, одночасно, радістю.

Майка

[Лист датований упорядником за поштовим штемпелем]

№ 280

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

19-V-33

Дякую, моя ясна, за газети й листика. Страшенно шкода, що тебе нема сьогодні на острові: чудовий, рідкий день. Розуміється, ти тепер береш сон[ячні] купелі на терасі, але це все ж таки не те, що перебування тут. Ну, та потім надолужиш.

Одже, мені треба: 1) Оранжів (а яблук у мене маса). 2) Меду. 3) Mastina. 4) Сухих фруктів? (Я ще не мочив, чи треба нових везти?) 5) Мила для гоління, 6) білої фарби (через брак білої фарби не докінчив пейзажа з яблунею, шкода, вже зовсім обсипається.

Оце й усе. Ага, ще одне, Кохонько, пошукай одну мою записну книжку (досить величеньку, в чорній палятурці, з записками). Вона повинна бути в лоджії або в кабінеті (а, може, ще й у сонній кімнаті?)

Чи написала ти листа в Levandou Grosso?¹ Чи відповіла хоч два слова Chaudiere'ові?²

В неділю буду на станції. Зараз їду на той бік. Обнімаю тебе всім серцем.

№ 281

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

[25-V-1933]

Рідний мій,

трапилося нещастя з Александром Абрамовичем¹, здійснив він свою загрозу. Вчора вранці він, після короткої розмови з Карлою, вбив себе. Бідний мальчик, тяжко було йому, мабуть, помирати. Тепер він лежить заспокоєний, з виразом якоїсь полегкості.

Я знаю, як вразить тебе цей кінець. Ти один з небагатьох, що щиро цінили та любили його. І він це знав і казав про це Карлі. Вона тепер в мене. Ховатимуть його, мабуть, в суботу вранці. Якби ти хотів приїхати, щоб провести його, то зроби це.

Багато було в його життю темного. Він ще недавно щось зробив ганебне, з грошима, щось, за що з ним порвала Анжеліка². Але й вона жаліє його.

Він не винний, а винний весь лад, чи, швидче, безлад, сучасного життя. Мені, я знаю, слід було б приїхати до тебе, щоб сказати про це, але я не можу залишити Карлу саму, а, крім того, треба ще формальности допомогти зробити їй та його дядькові. Приїдь краще сюди. Він застрелився, і смерть була моментальна. Треба прийняти цей факт з можливим спокоєм.

Мені тяжко, що ми з тобою тепер не разом.

Пригортаюся до тебе зтомленою головою.

Твоя.

Твій приїзд буде потрібний, щоб обміркувати нам, що робити зі справою Scud[der].

[Лист датований упорядником за поштовим штемпелем]

№ 282

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Середа 1-X-33

Кохонько моя, в мене маленька прикрість: зникли весла і дно човна. Пасери кажуть, що це вода знесла, а мені думається, що покрадено. Але як би воно там ні було, а весла потрібні конче. Одже, зараз же піди в Bazar de l'Hotel de Ville¹ і купи пару весел. Хай негайно доставлять у Villennes. Ти знаєш, які саме весла? В них є залізна палічка, яка входить у дірочку в човні.

Друга прикрість та, що криса поїла картоплю. Вона, здається, була зачинена мною в льоху і погубила з голоду, – навіть пробувала їсти цибулю, але не змогла. А картоплю поїла геть усю. На моїх очах тікала через дротяну сітку. Ну, тепер – війна!

Оце поки що все. Тільки що вернувся з річки, їздив на човні Pierre'a² шукати весла. Розуміється, нічого не знайшов. Спішу віднести листа, щоб ти завтра одержала. Хай тобі буде добре-добре! Чуєш?

№ 283

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Physiopolis. 13-X-33

Мій любий, єдиний Кох, сижу голий на сонці й пишу тобі. Тут чудесно, й знову думається, що з усіх річей, які ми покинемо, виїхавши на південь, найбільше буде шкода цього острова. Тут є своя чарівність, якої ніде інде не знайдемо. І все тут те саме, все на своєму місці – і люди, і тварини, і рослини, і прості річі. Це дає чуття певности, надійности, заспокоєння.

Але до "діла". Ми забули, Кохонько, всю мою спальну білизну і я сплю без простинь і без ночної сорочки. Це нічого, але ти в неділю привези все це. Одже, треба:

1) Простині. 2) Наволочки. 3) Нічну сорочку. 4) Піжаму (поки що тепло). 5) Два світери (безрукавку і новий) теж забули). 6) Подушку – (але це не обов'язково, бо я взяв твою м'яжку й вона чудесно служить, я іншої й не хочу (вже). 7) Ракетку й м'ячі. 8) Легкі килимки для острова.

З їстівного треба, звичайно, фруктів, хліба, трохи горіхів (щоб вистачило на тиждень). Городину можна буде купувати в пасерів або в Villennes. В неділю я виїду за тобою човном, бо ти, мабуть, будеш обтяжена своїм багажем. (Я виїду навіть у дощ). До потягу в 9.15 або 9.30.

Я хотів би бути з тобою самою в неділю, але з огляду на "іспит", якщо Глущі будуть намагатися приїхати з тобою, бери й їх.

Чи ти написала M-me Teodiere і інженерові?¹

Зараз поїду на той бік, укину листа і трохи погуляю. В мене вже топиться грубка і в хаті тепло та сухо, не зважаючи на те, що вікно день і ніч одчинене й вночі був сильний туман і вогість.

От сонце заходить за великі дерева і відразу стає свіжо, навіть холодно. Я поки що поряюсь у "господарстві" й до роботи не приступаю. Та до того ж... "мене некуда больше спешить"².

Ну, хай же тобі буде ясно, легко й радісно, моя ніжна. Сердечно вітай Марусину і Мик[олу] Петровича від мене.

[Зліва від основного тексту дописано:] Неодмінно привези синіх баклажанів! Не забудь.

№ 284

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

[17- X-1933]

Париж, вівторок

Дітонько,

я приїхала заспокоєна та бадьора до Парижу. Навіть наші пожилці мене не драгували. Вони надзвичайно уважні до мене, особливо М[аруся]¹. Вона, дізнавшись, що в мене болить голова (а голова заболіла вчора, сьогодні вже не болить!), не давала мені а ні кроку зробити й панькалася зо мною.

Цікаво, що я помічаю в ній зміну й не тільки тактичну, але й по суті. Я нічого не перебільшую, навпаки, я швидче занадто скептична.

Сьогодні вони вже переїзять до себе, хоч не мають другого ліжка. Я не утримую, хай вже влаштовуються в себе.

Вчора не могла добитись Сева. Сьогодні почну звонити зранку. Говорила з Жоржем, але він в постійній суматосі й дуже слабо реагує на зовнішнє життя. У Рубін[штейнів] дуже зле матеріальне становище. Телефон не працює. Я хотіла говорити з ним, щоб вплинув на Сева.

В мене нема а ні листа, а ні телеф[онного] дзвінка від хлопчика². Без мене він телефонував, і Маруся відповіла, що я поїхала на село й невідомо, коли поверну. Це мені до речі, бо нема бажання розважатися.

Написала Feodière³ і в [слово нерозбірливе], була на конгресі, але цього року естетичної хірургії було тільки одне засідання в останню неділю, коли я була в тебе.

[На лівому полі цієї сторінки дописано:] З великою вдячністю та ніжністю пригортаюся до тебе, мій спокій! Твоя.

[Над текстом першої сторінки, перевернувши аркуш, дописано:] Коли ж ти мені пришлеш умовленого листа?⁴ Дуже хочеться перевірити!!

[На лівому полі першої сторінки дописано:] Посилаю картку від Жука!⁵ Ач, чіпляються як!

[Лист датований упорядником за поштовим штемпелем]

№ 285

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

18-X-33

Голубонько моя,

дякую тобі за листа і газету. Дуже радий, що твоя візита до мене заспокоїла тебе. Особливо радий з того, що твій стан, значить, не зовсім фізичного походження, а швидше психічного.

Досадно, що ти ні Сева, ні його рекомендувачів не можеш добитися. А час іде. Скюдерка й її прибічники (є підстави думати) хочуть одволікати справу й намагаються або залишити її в status quo¹, або ще щось гірше зробити. Треба поспішати як з цього погляду, так і з того, що ми мусимо виїхати з Парижу й улаштувати своє життя на довший час у чистій і постійній праці. Треба прискорити справу, хоч би це коштувало нам зайву тисячу франків. Одже, чи телефонуй Севові, чи йди до нього й серйозно вимагай просунення справи мировим шляхом, а як цей шлях не дасть через тиждень (максимум) ніяких наслідків, звертатися на шлях судовий. Сев усе каже: “Ми маємо час звернутись до суду”. Ні, ми багато часу не маємо, і нехай він за цю зачіпку не затримується. Жоржа ще раз викличи та попрохай натиснути на Сева, – від мого імени вислови йому докір, що порекомендував такого адвоката, який не рухається. Сподіваюсь, що на суботу ти вже матимеш мені що сказати втішного з цього приводу.

Обіцяного листа для іспиту привезу в суботу². Може, справді, в Глущів сумління й сором заговорили і вони такі “уважні” до тебе, але це не міняє нашої постанови, не зменшує потреби раз на все вияснити остаточно справжній характер їх “уважності”.

У нас тут усе потихеньку. Сьогодні боязко почав працюю. Так собі, це ще не справжній початок, проба пера, всього чверть сторінки. Але я й тим задоволений, бо і з цих кількох рядків бачу, що справа піде. Ще в мене всередині не все як слід підготовано, треба ще почекати. Та вже от-от вступаю в роботу, а тоді вже... надовго.

Зараз іду в Triel³ (не в Villennes), щоб зробити прохід і подумати. Там куплю всього, що мені треба.

Ну, обнімаю тебе, моя ясна, всім серцем, хай тобі буде бадьоро й весело на душі.

№ 286

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

18-X-[1933]

Золот мій ясний, спасибі за листочка! Я вже говорила зі Севом. Він обіцяв насісти на Levisa⁴’я. Він з ним вже мав розмову й матиме ще раз. Коли побачить, що з їхнього боку це проволікання, – звернеться до “trefere”, себто суду. Я йому пояснила, що нам нема часу чекати й він зрозумів. Вчора телефонувала якась франц[узька] пані – директриса якогось театру. Хоче бачити тебе. Зо мною не побажала балакати. Я вже сама. Переїхали наші Глущі. Я ще не була в них та ще нічого й не готово. Бачила Анжеліку; з нею був accident d’auto¹ й вона мала нервовий шок, від якого болить серце. Але, можливо, що страхова компанія їй щось за це дасть.

Бачила Жюльєту та її маму. Старенька була надзвичайно привітна й обов'язково хоче з тобою побачитись.

Ми не говорили про URS², бо були чужі, але видно, що вона зовсім не ворожа до того, що там робиться.

Одержала лист від хлопчика: він звихнув ногу й лежить. Так що я з ним цього тижня не побачусь.

Сьогодні поїду в агенсе³, щоб побалакати про продаж будинку.

От це й все, приблизно. Це мій останній лист. Я й газети завтра не пошлю, а буду чекати на тебе в суботу вранці.

Настрій в мене гарний. Бадьорости багато, почуваю себе добре. Обіймаю з ніжністю!!!

Майка

№ 287

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Villennes. 22-X-33

От уже й дванадцята година, а телеграми від тебе немає. (Є тільки лист з листом Тамари). А це значить, що... "неможливість" таки сталася і ми нічого не виграли. Я вчора сміявся, в'являючи, як ти хвилюєшся; сміявся вранці, в'являючи, як ти повинна реагувати на удачу й на неудачу; та сміюсь і тепер, коли неудача, здається, вже ясна. (Для тебе, звичайно, все вже ясно, а я тільки догадуюсь). Але, розуміється, іншого й не варта вона, – тільки сміху. Ми й без виграшу, – ти маєш рацію, – мюльті-мільйонери. (За це, очевидно, "доля" й не вважала за потрібне ще й грошеві мільйони нам посилати. (А я ж, їй-богу, на мільйона й не зарився, мій максимум був – сто тисяч). Одно слово, Майка, "не зідхай, як нема, то й так нехай". А між іншим: як же тепер бути з тим, що виграш буває в тих, у кого жінка хороша? Що ж має означити не виграш? Га?

Але чому ти ні про паса мій, ні про Сева ні словечка не написала? Оце вже трохи... неуважно. Справа з Scudder'кою важніша за лотерею. Напиши зразу ж. А проте, вже не пиши, бо я в п'ятницю, мабуть, і сам приїду. (Або в суботу – та це все одно).

Тепер про приїзд Тамарки. Я їй сьогодні напишу, але що саме писати в справі візи? Отут я й не знаю, що радить. Чи не порадитись наперед із досвідченими людьми (Шухаєва¹, Рубис)? Може, коли візу будемо добувати "приватним шляхом", то порядок якийсь інший? Треба гарненько розвідатись наперед, – щоб не наробити дурниць. Якщо Жоржик уже приїхав, то розпитай у нього, чи не подасть він доброї ради. Або Верочку знайди і так само поспитай ради. В п'ятницю (післязавтра) я приїду й ми остаточно напишемо Тамарі. Я взагалі, з деяких причин, хотів би, щоб вона приїхала до Парижу так через місяць, навіть півтора, так що дуже хапатися не треба.

У нас усе добре. Працюємо гарненько, виконуємо всі свої обов'язки й почуваємо себе не погано. Дуже радий, що ти почала масаж, не пропускай, роби акуратно.

Завтра я все ж таки сподіваюся мати від тебе листа, де ти вже згадаєш про паса, Сева та й про те, що на всі наші білети ми виграли тільки 400 fr.

Обіймаю, радість моя ясна.

Коментарі

№272

¹ *Шаша* – Очевидно, йдеться про Олександра Шрайдера.

№273

¹ *арероплан* – В автографі листа ця частина слова підкреслена двома рисками. Можливо, хтось із знайомих так говорив, і Винниченко, що любив "бавитися" словами, це зафіксував.

№274

¹ *Вчора був у Medan* – Медан – комуна в департаменті Івлін, у регіоні Іль-де-Франс, розташована на відстані близько 26 км на північний захід від Парижа, 23 км на північний захід від Версаля.

² *Vernouillet* – Вернує – комуна в департаменті Івлін, у регіоні Іль-де-Франс, розташована на відстані близько 30 км на північний захід від Парижа, 22 км на північний захід від Версаля.

³ Дякую за “Бюллетень” – “Бюллетень опозиції (большевиків-ленінців)” – друкований орган російської секції Четвертого Інтернаціоналу, що виходив у Парижі з 1929 по 1941 р. під загальною редакцією Льва Троцького. У ньому друкувалися матеріали, у яких аналізувалося становище в більшовицькій партії, причини поразки лівої опозиції, давалася оцінка подіям, що відбувалися в СРСР.

№276

¹ Я бачила сьогодні Марусину – Ідеться про дружину Миколи Глуценка.

№277

¹ одержала, нарешті, листа від Марморечки – Марморечка – дружина відомого бактеріолога і сіоністського діяча Олександра Марморєка (1865 – 1923).

№278

¹ *il faut payer!* (фр.) – треба платити!

² *повезу на пошту Гелсуорсі* – Джон Голсуорсі (Голсуорсі; англ. John Galsworthy; 1867–1933) – англійський письменник, лауреат Нобелівської премії (“Сага про Форсайтів”, 1932; “Острів фарисеїв”).

³ *А ти привези мені в неділю замість нього Сенкевича* – Генрик Сенкевич (пол. Henryk Sienkiewicz; 1846 – 1916) – польський прозаїк, автор низки романів і оповідань, лауреат Нобелівської премії.

Приступаючи до роботи над романом “Хмельниччина”, В. Винниченко, очевидно, вирішив перечитати історичні романи Г. Сенкевича, пригадавши свої розмови з Є. Чикаленком із приводу наміру написати твір на історичну тему і його оцінку творів польського письменника. Чикаленко сумнівався в тому, що Винниченко зможе написати історичний роман, не маючи можливості глибоко опрацювати історичні джерела. У листі до Винниченка від 1 вересня 1908 р. він писав: “Що стосується до наміру Вашого написати щось історичне, то мене се лякає. Щоб написати щось історичне добре, треба не тільки добре знати історію зверхню – (політичну), а треба перечитати масу шпаргалів того часу і по дрібницях уявити собі, а значить і змалювати живих людей тогочасних.

Я тої думки, що нам тепер найпотрібніша белетристика та драма іменно історична. Щоб читач захопився своєю минувиною і набрався духу для праці в настоящому. Нам треба (скажу по секрету) такого високоталановитого брехуна і шовініста, як Сенкевич. Поки не буде сього шовінізма, то не буде справжньої й боротьби. Се й Ви якось висловлювали і се суцзя правда. Але для сього у Вас бракує знаній історичних і фантазії. Для белетриста історичного вони конче потрібні. Талант белетристичний у Вас єсть, але талант белетриста-реаліста; як тільки Ви одриваєтесь од реального життя, у Вас щезає талант і все написане в іншому штибі виходить нудним, нецікавим (Чикаленко Є. Винниченко В. Листування. 1902–1929 роки / Упоряд. та вс. ст. Н. Миронець. – К.: Темпора, 2010. – С. 112). Передбачення Є. Чикаленка здійснилося. Роман “Хмельниччина” В. Винниченко так і не завершив.

⁴ “Огнем и мечом” – “Вогнем і мечем” – Перша частина історичної трилогії Сенкевича – “Вогнем і мечем” (1883–1884), “Потоп” (1884–1886), “Пан Володійовський” (1887–1888). У романі ідеалізується боротьба шляхетської Речі Посполитої проти України часів Богдана Хмельницького.

⁵ “Потоп” – У романі відтворюється визвольна війна поляків проти шведської інтервенції 1655–1656.

⁶ *Mostin* – Про який продукт ідеться, встановити не вдалося.

⁷ *якщо побачиш Шашеля* – Імовірно, йдеться про Олександра Шрайдера, якого в колі друзів називали Шаша, звідки, можливо, й Шашель.

№279

¹ *через Кукліса* – Особа не встановлена.

² *famille “крестоцветных”* – famille (фр.) – сім’я, родина; крестоцветных (рос.) – хрестоцвітних.

№280

¹ *Чи написала ти листа в Levandou Grosso?* – Про якого Гроссо з Ле-Лаванду́ йдеться, встановити не вдалося.

² *Чи відповіла хоч два слова Chaudiere’ovi?* – Можливо, йдеться про господаря Ferme de Chaudier – ферми з вирощування фруктів, яка знаходиться в Сен-Жан-Шамбр (фр. Saint-Jean-Chambre) – комуна в департаменті Ардеш регіону Овернь-Рона-Альпи.

№281

¹ *трапилося нещастя з Александром Абрамовичем* – Ідеться про самогубство О. Шрайдера.

² *за що з ним порвала Анжеліка* – Анжеліка – близька знайома О. Шрайдера.

№282

¹ *пиди в Bazar de l’Hotel de Ville* (фр.) – Базар Отель де Віль (BHV) – універмаг на вулиці Ріволі в 4-му окрузі Парижа, навпроти Отель де Віль, тобто паризької ратуші.

² *їздив на човні Pierre'a – Pierre* (фр.) – П'єр – сусід Винниченка на острові для натуристів.

№283

¹ *Чи ти написала М-те Teodiere і інженерові?* – Особи не встановлені.

² *"мне некуда больше спешить"* – Рядок із відомого російського романсу "Ямщик, не гони лошадей" (слова Н. фон Ріттера, музика Я. Фельдмана).

№284

¹ *особливо М[аруся]* – Ідеться про Марію Глущенко.

² *В мене нема а ні листа, а ні телеф[онного] дзвінка від хлопчика* – Мабуть, ідеться про "хлопчика", який появився в житті Розалії Яківни навесні цього року, про що Винниченко записав у щоденнику 7 травня 1933 р.: "Коха і хлопчик. Сталось. Не треба стучатись і заважати. Хай буде повнота й у неї. Ні розпитів, ні "...[останнє слово в лапках написано нерозбірливо, перша літера не читається, далі – "іднімання". Може, піднімання? Тобто, ніякого "піднімання" питання про їхні стосунки] (ВР ІЛШ, 171/63. *Винниченко В. Щоденник*. – Т.1. 30.XII.1933 // ВР ІЛШ. – Ф. 171. – Од. зб. 63. – Арк. 65. Копія з рукопису [неякісна]).

³ *Написала Feodière* – особа не встановлена. Може, це m-me Teodiere (див. лист №283, прим.1).

⁴ *Коли ж ти мені пришлеш умовленого листа?* – див. прим. 2 до листа №285.

⁵ *Посилаю картку від Жука* – Жук Андрій Ілліч (1880 –1968) – український громадсько-політичний діяч, кооператор, дипломат і публіцист. Член РУП, від 1906 – член ЦК УСДРП, співробітник друкованих партійних органів "Селянин", "Гасло" й інших. Через свою політично-національну діяльність відбув два терміни в ув'язненні: в Харкові (1904) та разом із Винниченком у Лук'янівській в'язниці (1906–1907). Виїхавши 1907 р. разом із Винниченком за кордон, мешкав у Львові, займався публіцистичною діяльністю, співпрацював із газетами соціал-демократичного ("Земля і Воля", "Праця") і націонал-демократичного ("Діло", "Рада") напрямку, редагував органи українського кооперативного руху в Галичині – "Економіст" і "Самопоміч". Від 1909 р. розійшовся з позицією більшості в УСДРП, за що був виключений із партії в 1911 р. Із наддніпрянських емігрантів створив групу "Вільна Україна", що ставила завданням пропаганду ідеї незалежної України. 1912 р. заснував Український інформаційний центр у Львові, який 1914 р. став основою СВУ. У серпні 1914 р. переїхав до Відня. У 1914–1918 рр. – один із засновників і чільних членів СВУ, співробітник його часопису "Вісник". У 1918–1919 рр. – співробітник посольства Української Держави, згодом УНР у Відні, був радником МЗС УНР. Працював деякий час референтом диктатора ЗО УНР Є. Петрушевича. Після 1923 р. перейшов на радянське позиції, сподіваючись на побудову самостійної України націонал-комуністами. З 1930 р. жив у Львові, керував статистичним бюро Ревізійного союзу українських кооперативів, редагував часописи "Хортиця" і "Крайова Кооперація". Від 1940 р. – у Відні. Автор численних статей на суспільно-політичні й економічні теми, спогадів про В. Винниченка (Жук А. Як ми їхали до Америки (Уривок із споминів) // *Сучасність*. – Мюнхен, 1964. – №5. – С. 90-98).

У коментованому листі йдеться про листування А. Жука з В. Винниченком із приводу видання збірника "Єдиного Національного Фронту". 8 серпня 1933 р. Винниченко записав у щоденнику: "Лист до А. Жука (судячи з листа, він, очевидно, є ініціатор "Єдиного Нац[іонального] Фронту"). Гарантії, обіцяної в попередньому листі, вони абсолютно не можуть дати, що буде моя стаття надрукована. Це залежить од того, чи вона буде проти большевиків, чи за. Якщо за, то вони її не надрукують. Оце та свобода поглядів" (*Винниченко В. Щоденники // Київська старовина*. – 2000. – №5. – С. 72). А 26 жовтня зазначив: "Лист до А. Жука. Не погоджується з моєю участю в збірнику "Єдиного фронту". Я дав згоду взяти участь тільки з умовою цілковитої свободи вислову. Але А. Жук роз'яснив, що треба бути не тільки українцем, але ще й ворогом комунізму, щоб мати змогу співробітничати в збірнику) (*Там само*. – С. 73).

№285

¹ *залишити її в status quo* – Статус-кво (лат. Status quo – "положення, в якому", "поточний або існуючий стан справ") – у міжнародному праві термін, що вживається для позначення будь-якого фактичного або правового положення, яке існує на даний час, або існувало в минулому, й про відновлення або збереження якого йдеться. Зберегти статус-кво означає залишити все так, як є.

² *Обіцяного листа для іспиту привезу в суботу* – Ідеться про анонімний лист, який Винниченко готувався надіслати Глущенкові, щоб влаштувати йому "іспит" і перевірити, наскільки щиро той ставиться до нього. Цей лист був надісланий Глущенкові 12 грудня 1933 р. Наводимо його текст:

"Громадянинне Глущенко!

Я давно симпатизую Вам, щиро радію кожному Вашому творчому здобутку. Ваш непересічний талант належить українському народові, до якого Ви невдовзі повернетесь. Тому вважаю за обов'язок звернути увагу на слідуюче.

Ви приятелюєте з відомим емігрантом В. Винниченком. Про стосунки з ним у Лаванду, Марселі й тепер у Парижі відомо радвладі. Поки не пізно, я хочу порадити Вам негайно припинити контакти з Винниченком, звичайно, якщо Ви дійсно зацікавлені в поверненні до Радянського Союзу. І чим швидше припиниться це приятелювання, тим краще буде для здійснення Вашого задуму. Про цього листа нікому не розповідайте, окрім дружини. Ваш щирий доброзичливець. Париж, 12.12.33 р." (*Попик В. Під софітами спецслужб.* – К., 2000. – С. 132. У цій публікації В. Попика рік відправлення листа помилково вказаний як 1935).

³ *Зараз іду в Triel – Triel –Тріель -сюр-Сен* – комуна в департаменті Івлін, регіон Іль-де-Франс, розташована на відстані близько 29 км на північний захід від Парижа, 22 км на північний захід від Версаля.

№286

¹ *з нею був accident d'auto* – accident d'auto (фр.) – автокатастрофа.

² *не говорили про URS* – URS – очевидно, скорочена французька абревіатура СРСР (Союз Радянських Соціалістичних Республік – Union des Républiques socialistes soviétiques).

³ *Сьогодні поїду в agence* – agence (фр.) – агентство.

№287

¹ *Шухаєва* – Ідеться, мабуть, про Віру Шухаєву, знайому Винниченків, яка мала якесь відношення до консульської служби.

Далі буде.

Упорядкування, примітки та коментарі

Надії Миронець.

Переклад текстів з французької

Зої Борисюк.

м. Київ

Отримано 12 червня 2016 р.